

הרב גדלי' אבערלאנדער

מח"ס 'פדיון-הבן כהלכתו'
'בנתיבות התפילה' על דיני טעויות בתפילה
'מנהג אבותינו בדינו' על מנהגי ישראל

מנהג הדלקת נרות בשבת ומעמו (ב)

מי מדליק את הנרות?

תנן במס' שבת¹⁴¹: "על ג' עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר". ובגמ' שם: "מאי טעמא אמר רבי יצחק... נשמה שנתתי בכס קרויה נר על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם". וברש"י שם: "הריני נוטל נשמתכם... ויכבה נרכם... ונשים נצטוו על כך, כדאמרין בבראשית רבה היא איבדה חלתו של עולם שעל ידה נטרד אדם הראשון שנתרם כחלה, וכבתה נרו של עולם, ושפכה דמו. ועוד, שצרכי הבית תלוין בה".

בבבלי לא מצינו נימוק מפורש מדוע חיוב זה קשור לאשה, ורק רש"י הביא את דברי הבראשית רבה שהוא מאגדת ארץ ישראל, ונמצא אצלנו בירושלמי¹⁴²: "על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר... ובהדלקת הנר. אדם הראשון נרו של עולם היה שנאמר נר אלהים נשמת אדם. וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות הנר לאשה".

אולם רש"י הוסיף נימוק נוסף משלו¹⁴³: "ועוד, שצרכי הבית תלוין בה". ונראה שרש"י מבאר בכך את פשטות דברי הבבלי שלא הביא את המדרש והירושלמי, ולכן מביא נימוק נוסף, לבאר פשטות דברי הבבלי.

נימוק דומה לנימוק הנוסף של רש"י מביא גם הרמב"ם¹⁴⁴, שאינו מביא כלל את המדרש: "ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים לפי שהן מצויות בבתים והן העוסקות במלאכת הבית¹⁴⁵, ואף על פי כן צריך האיש להזהירן ולבדוק אותן על כך ולומר לאנשי ביתו ערב שבת קודם שתחשך הדליקו את הנר". וכך כתב גם המחבר בשו"ע¹⁴⁶.

141. פ"ב מ"ו, דף לא ע"ב.

142. פ"ב ה"ז דף כ, ע"א. [וכבר מצינו בכמה מקומות שרש"י מציין לאגדת ארץ ישראל כשכוונתו לירושלמי].

143. לכאורה מזה שרש"י והרמב"ם כיוונו לדבר אחד משמע שיש לכך מקור משותף אצל הגאונים, וצ"ע (וראה

להלן שהוזהר כבר הביא טעם זה, ויתכן שמקורם של רש"י ורמב"ם הוא בוזהר).

144. פ"ה מהל' שבת ה"ג. וראה בשו"ע הרב (להלן: שו"ע) סי' רסג קו"א אות ב, שעיקר החיוב הוא על הבעל, והאשה היא רק שלוחתו: "דהא דאי האשה אינה אלא שלוחו של הבעל, כמ"ש העולת שבת בס"ג, וכן בדין, דעיקר השלת שלום בבית עליה דידיה ומיאה שהוא הבעל הבית, ועוד שהיא בכלל בני ביתו".

145. נראה לבאר כוונת הרמב"ם בשני הביטויים (1) "לפי שהן מצויות בבתים" (2) "והן העוסקות במלאכת הבית", על פי מה שביארנו במאמר הקודם, שביסוד חיוב הדלקת נרות יש שני טעמים: (1) מצד כבוד שבת ושלום בית (2) בגלל עונג שבת, וביארנו שלשיטת הרמב"ם ישנם שני הטעמים יחד (ועיי"ש שביארנו שלום בית הוא מטעם כבוד שבת), ונראה שילפי שהן מצויות בבתים וממילא הן דואגות לשלום הבית (אם כי עיקר החובה הוא על הבעל כמבואר להלן משו"ע"ו), ולכן הוא כנגד חובת שלום בית, ואילו הביטוי השני "העוסקות במלאכת הבית" דהיינו שהיא עוסקת בהכנת מאכלי שבת עבור שבת.

146. סי' רסג ט"ג.

לכאורה יש הבדל מהותי בין שני הטעמים. לפי הטעם הראשון, הרי מעיקר הדין המצוה שייכת לאשה, אך לפי הטעם הנוסף, החיוב מוטל על האשה רק מחמת סיבה צדדית בלבד, אך עיקר החיוב הוא של הבעל, וכך אכן נראה מלשון הרמב"ם דלעיל: "ואף על פי כן צריך האיש להזהירן ולבדוק אותן על כך ולומר לאנשי ביתו ערב שבת קודם שתחשך הדליקו את הנר", כלומר שהעיקר מוטל עליו והאשה עושה זאת רק בשליחותו¹⁴⁷.

בספר אור זרוע¹⁴⁸ מביא רק את טעם המדרש: "ומצוה זו הדלקת נר לנשים... שהי' אדם נרו של עולם שנא' נר אלקים נשמת אדם ובאת חוה וכבתה אמר הקב"ה ינתן לה מצות הנר שיתכפר לה על אותו הנר שכבתה לכך נצטוו הנשים על הדלקת הנר בשבת", אך אינו מביא כלל טעמו השני של רש"י והרמב"ם.

אולם הטור מביא בתחילה את טעם המדרש: "והנשים מוזהרות בו ביותר כדאיתא במדרש מפני שכבתה נרו של עולם, פירוש גרמה מיתה לאדם הראשון", ואח"כ מוסיף: "והרמב"ם ז"ל נתן טעם לדבר מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית".

ואילו בזהר¹⁴⁹ הובאו ג"כ ב' הטעמים, ונראה שהעיקר הוא כטעם הרמב"ם (ורש"י) אבל ע"פ סוד הענינים: "נר של שבת לנשי עמא קדישא אתייהבת לאדלקא, וחברייא הא אמרו, דאיהי כבתה בוצינא דעלמא ואחשיכת ליה כו' ושפיר, אבל רזא דמלאה, האי סכת שלום מטרוניתא דעלמא היא, ונשמתינ דאינון בוצינא עלאה בה שריין, ועל דא מטרוניתא בעיא לאדלקא, דהא בדוכתהא אתאחדת, ועבדת עובדהא, ואתתא בעיא בחדוה דלבא ורעותא לאדלקא בוצינא דשבת, דהא יקרא עלאה היא לה, וזכו רב לגרמה למזכי לבנין קדישין, דיהון בוציני דעלמא באורייתא ובדחלתא, ויסגון שלמא בארעא, ויהיבת לבעלה אורכא דחיינ, בגין כך בעיא לאודהרא בה".

147. וראה בשוע"ר דלעיל הערה 144. ונראה שדבריו הם כך על פי פשוט פסק השו"ע והרמב"ם, אך יש לעיין אם כך הדבר גם לפי הירושלמי והמדרש. (וראה בשוע"ר שמביא גם את הטעם שבירושלמי בניגוד לשו"ע שמביא רק טעם הרמב"ם, ונראה שגם לפי אדמו"ר הוקן עיקר הדבר שהמצוה שייכת לאשה הוא מפני טעם הרמב"ם דוקא, שיסודו מפני שלום בית דוקא, ואולי לפי טעם המדרש אכן יש חובה יתירה לאשה (ואולי שייך הדבר במיוחד לנר שמדליקים לשם עונג שזה מוטל ממש על האשה). וראה במאמר הראשון, שהבאנו משיטת המדרש (תנחומא ריש נח) שעיקר חובת הדלקת הנר הוא מפני חיוב עונג: "הדלקת הנר דכתיב וקראת לשבת עונג זו הדלקת הנר בשבת, ואי' לישב בחשך אין זה עונג שאין יורדי גיהנם נדונין אלא בחשך שנאמר ארץ עפתה כמו אופל...".

148. הלכות ערב שבת סי' יא מתנחומא שם. ויש להעיר, שלשיטת האר"ז עיקר חובת הדלקה של נרות שבת הוא מצד חיוב עונג.

149. ח"א דף מח ע"ב. תרגום ללה"ק - (מפירוש מתוק מדבש): נר של שבת ניתן לנשי עם הקדש להדליק, והחברים אמרו (ב"ר ספ"י) הטעם, שהאשה כבתה נרו של עולם היינו חוה על ידי שהחטיאה לאדם הראשון החשיכה נשמתו הקרויה נר כמ"ש נר ה' נשמת אדם, ונשמתו היתה נרו של עולם כי כל הנשמות היו תלויות באיפתו של אדם הראשון, ויפה אמרו. אבל סוד הדבר הוא, כי השכינה הוא המלכה של העולם, והנשמות הנקראות נרות מושרשות בה, לכן דוקא האשה שהיא המלכה של ביתה צריכה להדליק הנרות ולא הבעל, לפי שהאשה אחוזה ומשרשת במקומה במלכות, לכן צריכה לעשות כמעשה להדליק נר של שבת כמו שהמלכות מאירה לנשמות ישראל. וצריכה האשה להדליק נר של שבת בשמחת לבב וברצון טוב כי כבוד גדול הוא לה להיות דומה אל השכינה, והוא לה לזכות גדול לזכות לבנים קדושים שהיו מאירים את העולם בתורה וביראה וירבו שלום בעולם, כי תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, וגם גורמת לתת לבעלה חיים ארוכים, לכן היא צריכה להזהר בהדלקת הנר.

הבהוב הנרות

מנהג עתיק באשכנז ובצרפת הי' להבהב את הנר לפני הדלקתו, אך מעיקר ההלכה אין חובה להבהב את הנר לפני הדלקתו. כבר בעלי התוספות נטפלו למנהג זה מבחינתו ההלכתית.

במשנה שנינו¹⁵⁰: "פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה".

וכתבו התוס' ¹⁵¹ על כך: "וני"ל דבחנם נהגו אנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת דהא אין הלכה כרבי אליעזר דשמותי הוא".

והרא"ש¹⁵² כתב: "ונוהגות הנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת ויאחזו בה האור היטב ומנהג יפה הוא. ומיהו הלכה כרבי עקיבא דמדליקין אע"פ שאינה מחורכת דרבי אליעזר שמותי הוא".

וכך פסק בנו הטור¹⁵³: "וא"צ להבהב הפתילה שאין הלכה כר"א שמצריך להבהב, מ"מ נהגו הנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מחורכת ותאחזו בה האור יפה".

ובשו"ע¹⁵⁴ פסק המחבר: "א"צ להבהב הפתילה (פי' ענין הבהוב יפול על דבר שאינו נשרף לגמרי וגם לא קיים לגמרי, אל תאכלו ממנו נא תרגום יונתן מהבהב), והרמ"א הוסיף: הגה, ומ"מ נהגו להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהיה מחורכת ויאחזו בה האור יפה".

תיקון הנר והבהוב

לפי רוב לשונות הפוסקים¹⁵⁵, הרי למרות שעל פי הלכה אין חיוב בדבר, בכל זאת נהגו הנשים לתקן ולהבהב את הנר, וכשם שההדלקת הנר היתה בנשים כך תיקונו והבהובו, אך חכמי הקבלה אמרו שחובה זו מוטלת על האישה דוקא, ועליו מוטל להכין את הנרות ולתקנם כראוי, וכדברי האר"י¹⁵⁶ שהובאו בפרי עץ חיים¹⁵⁶: "ביום ו' תכין צרכי שבת. ותיקון הנר שבת, תהיה אתה זהיר, אך הדלקתם תהיה ע"י אשתך".

150. פי"ב מ"ג כח, ב.

151. כט, א ד"ה רבא.

152. פרק במה מדליקין ט"ז אות יח. וכ"פ במרדכי אות רפט.

153. סי' רסד.

154. סי' רסד ס"ט.

155. ולהעיר שהטור כתב: "ומ"מ נהגו הנשים" להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהיה מחורכת ותאחזו בה האור יפה". והרמ"א כתב: "ומ"מ נהגו להדליק הפתילה ולכבותה" וכו', והשמיט מילת "נשים". וראה בהגהות והערות לטור הוצאת מכון ירושלים אות יט, שבכמה דפוסים נדפס "האנשים", ועי' פרישה אות יד שכנראה רצה להגיה את אותם הספרים דצ"ל "הנשים". ובתוס' (דלעיל הערה 151) איתא ג"כ בכל הדפוסים הישנים "נהגו הנשים" וכמו שהעתיק בב"י. ולפי זה, מה שנדפס לפנינו בתוס' "נהגו האנשים" הוא ט"ס. וראה עוד מש"כ בקובץ "אור ישראל", גליון יא עמ' נג הערה 5.

ומעניין שב'מנהגות ורמיוזא' (לר"י קירכום) עמ' מט בהגהות אות ב מביא טעם על היבהוב הנר ע"י הנשים דוקא: "ונוהגים הנשים להדליק הנרות ולכבותם, ואח"כ להדליקם שנית להורות כי חוה כבתה נר של שבת הגדול, על כן עליהם לתקן קצת ולהדליקם". כלומר, הכיבוי וההדלקה מחדש הוא רמז שהן כיבו את הנר של שבת הגדול ועכשויו הן צריכות לחזור ולהדליקו. (ומקור דבריו הם דברי הנשמת אדם' (האנאוא, תע"ז) למקובל רבי אהרן שמואל מקרעמניץ עמ' 26 (מהדורת פיעטרוקוב תרע"א). הערת הרב נחום גרינוואלד).

156. שער השבת י"ש פרק ג, במהדורת אשלג תשמ"ח, עמ' שפ.

וכך הוא גם במקבילות:

ב'שער הכוונות'¹⁵⁷: "גם יזהר בתיקון הנרות של שבת. אמנם הדלקת הנר היא מצוה על האשה בעלת הבית כנודע".

וב'משנת חסידים'¹⁵⁸: "ויזהר לתקן לשבת להאיר על השלחן הנ"ר שהוא מספר רנ"ה אברי הנקבה".

בחמדת ימים¹⁵⁹ כתב וז"ל: "וכתב מהרח"ו ז"ל תזהר אתה בעצמך בתקון הנר של שבת, אך ההדלקה תהיה על ידי אשתך ע"כ, וטעם פשוטן של דבר הוא על אשר חכמים הגידו דטעם שנצטוית האשה על הנר על אשר היא כבתה נרו של עולם, נר ה' נשמת אדם. ואולם גם האיש ראוי להטפל בה אשר בזה יש מהתקון למעשה העגל אשר כבו המה נרו של עולם באמת במעשה העגל. כי כאשר קבלו התורה היו חירות ממלאך המות, אכן במעשה העגל שבה הגזרה לאיתנה ונמצא כי הם כבו נרו של עולם, כי במעשה העגל לא נמצאו נשים כמ"ש ואשה בכל אל"ה לא מצאתי עד שלפי ענין זה היה נראה לפטור אותה מהדלקת הנר בשבת ולכן דרש ההוא גלילאה ביושר אמרותיו לאמר היא כבתה נרו של אדם, כי באותה שעה נסתלקה הנשמה ממנו, כמ"ש בזהר דאבד ההוא זיהרא עילאה. ועוד כי נתמעט קומתו. וכל אותם הנשמות אשר כלולות בגופו באותו חלק שנתמעט מתו גם כן, ועל אלה חל החיוב על הנשים בענין הדלקתה, ולאנשים לתקן אותה ולהכין אותה, או שניהם כאחד כשאינן להם אשה והמה חוץ לביתם, להדליק ב' נרות".

בתוס' רבי עקיבא איגר¹⁶⁰ מדייק מלשון המשנה 'על שלשה עבירות נשים מתות ובהדלקת הנר': "הא דלא תני סתם ובנר כמו דתני ובחלה ולא תני ובהפרשת חלה, התנא רצה לרמוז למה דאיתא בתיקוני זוהר¹⁶¹ שבעה"ב יתקן את הנרות, ואשתו תדליק, משום הכי תני ובהדלקת הנר, לומר דתיקון לאו עלה רמי".

וכך מנוסחת ההלכה בשולחן ערוך הרב: "אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת אלא שהנשים מוזהרות בו יותר מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית ועוד מפני שהיא כבתה נרו של עולם לכך נתנו לה מצות הדלקת נר שבת שתתקן מה שקלקלה, ולפיכך אף אם ירצה הבעל להדליק בעצמו האשה קודמת. ומכל מקום טוב שהוא יתעסק בתיקון הפתילות והנרות, וגם ידליק בשאר חדרים שאין אשה מדלקת שם"¹⁶².

157. סדר שבת, ענין ליל ו, במהדורת אשלג תשמ"ח, עמ' כד. הובא גם במג"א סק"ו. וכ"ה בספר לחם מן השמים (לרבי יעקב צמח). עמ' כו, א. והנה המג"א כאשר מביא את טעם המדרש מדוע נשים חייבות להדליק, מוסיף מיד "ומכל מקום האיש יתקן את הנרות", ונראה שבדיוק נקט כך שמכיון שלפי המדרש מודגש יותר שעיקר מצוה זו היא של האשה לכן ציין שבכל זאת כדאי שגם האיש יטול חלק במצוה זו.

158. מס' תוספת שבת, פרק ג סעיף א.

159. שבת קודש פרק ד. והעיר לי ידידי הרב נחום גרינוואלד שענין זה כמעט בלשונו, ביחד עם הביטוי "ולכן דרש ההוא גלילאה" נמצא בטור ברקת, סי' רסג אות ג, ראה מה שהאריך בזה בקובץ 'היכל הבעש"ט', גליון ו עמ' לט ואילך.

160. על משניות שבת פ"ב מ"ו. אולם ראה משי"כ בזה הרש"ש בהגותיו, וכבר קדמו הפנ"י במס' שבת כה ע"ב בתוס' ד"ה הדלקת נר, וכפי שהעיר בילקוט הגרשוני, סי' רסג אות ד.

161. רצ"ע מקור הדבר בתקו"ז.

162. ואכן היו כמה צדיקים שדקדקו להדליק כמה נרות בעצמם. ראה באשל אברהם (בוטשאטש) סי' רסג ס"ה וסי"ו, וסי' תרי ט"ב, שהיה מדליק בחדרו. ומקורו הוא מתוס' (שבת כג, ב ד"ה חזא דהו רגילי בשרגא) פ"י הבעל והאשה,

אולם למעשה מצינו שינויי מנהגים בזה. על מנהג חב"ד כותב כ"ק הגה"ק מליובאוויטש זצ"ל¹⁶³: "לא נהגינן להבהב נר של שבת קודם ההדלקה". וכן הרה"ק מסקווירא זצ"ל הקפיד שלא להבהב הנרות¹⁶⁴. גם אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל לא נהג להבהב הנרות ואף לא היה מכין בעצמו את הנרות¹⁶⁵.

ומשמו של החזון איש מובא¹⁶⁶, שאמר שהנרות שלנו שנדלקים היטב אין צריכים להבהבן, ואדרבה יותר נאים כשאינם מחורכים. והגאון רבי אברהם חיים נאה כותב¹⁶⁷: "ולא ראיתי מי שנהג כן בזמננו".

לעומת זה מצינו שהרה"ק מצאנו זצ"ל נהג להבהב בעצמו את הנרות, ואמר לאחד ששאל ממנו תיקון על חטאת נעורים, שידקדק בכל ערב שבת לחרוך את הנרות בעת תיקונם לכבוד שבת קודש¹⁶⁸. וכן נהג הרה"ק ממונקאטש זצ"ל¹⁶⁹, ועוד צדיקים.

אולם יתכן שכל זה היה בנרות שלהם שלא היה כ"כ מזוקקים כפי שהוא היום, אבל כיום ההבהב לא מעלה ולא מוריד ואז יש ענין להדליק נר שלם לכבוד שבת, וכדברי החזון איש דלעיל. וכדי לקיים מה שכתוב בכתבי האר"י ז"ל שעל האיש מוטל להכין הנרות ולתקנם כראוי, אולי אפשר לצאת י"ח בהכנת הפמוטים, הנרות והשמן וכדומה, אבל לאו דוקא בהיבהב¹⁷⁰.

לכך אמר תרי גברא רברבי נפקי מהכא". וראה מהרש"א (שם קיט, א) ד"ה מדליק בשרגא: "הוא מרא דשמעתין בפי ב"מ דאמר הרגיל בנר כו' דמשמע דהאיש נמי חייב בנר וכמ"ש התוס' דהוה רגילי בנר הבעל והאשה. ונראה לבאר דברי השוע"ר, על פי מה שביארנו במאמרינו הראשון, שההבדל בין שאר נרות הבית לבין נרות השלחן ששאר הנרות הם מפני שלום בית וכבוד שבת ונרות שעל השלחן הם מפני עונג, ולפי מה שביארנו לעיל הרי מצד דין עונג עיקר החיוב הוא על האשה דוקא (על פי המדרש וטעמו), אך מצד שלום בית עיקר החיוב מוטל על הבעל ורק האשה מולקת מפני שהיא מצויה בבית, ולפיכך מצד קיום שלום בית מוטל גם על הבעל להדליק, ולכן עליו להדליק בשאר החדרים.

163. ברשימותיו (תורת מנחם - רשימת היומן עמ' תכו), הובאו בקו" 'הליכות ומנהגים בעניני שבת קודש', תשנ"ו עמ' 7. וראה בשבעון כפר חב"ד, גליון 774, עמ' 39 עדותו של אחד המשמשים בבית כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע: "שכמה פעמים בעת שעור להכין את הנרות והפמוטים, קודם שהגיע כ"ק אדמו"ר לדירה הוא אף דאג להבהב בעצמו את הנרות, הרבנית נ"ע - שנודעה בענינות נפשה והשתדלה להימנע מ"להעיר הערות" - לא אמרה לו על כך דבר, אבל הבחין שבכל אותן הפעמים היא דאגה להחליף את הנרות שהיבהב בנרות אחרים שטרם הובהבו".

164. כך כתב בשו"ת חיי הלוי, ח"ג סי' יח אות ג, ומביא: "מעשה רב שהי' אצל מרן כ"ק אדמו"ר זצ"ל זי"ע שפעם אחת הכין לו הרב החסיד ר' יוסף מרדכי זאבנער ע"ה שתי נרות שהיו כבר מזהובין, ואמר לו אדמו"ר ז"ל שלכבוד שב"ק הוא רוצה להדליק נרות שלמים. וכן דכירנא כד היונא טליא שהרבנית ע"ה לא רצתה להדליק בנר שכבר הי' מזהוב".

165. כך העיד הגה"צ מנאנאש שליט"א, בגליון 'מבאר רבותינו', פר' ויקרא תשס"ד, מבאר השבת הערה יט. ומביא שגם הרה"ק בעל קדושת ציון ובנו הרה"ק רבי שלמה מבאבוב לא נהגו להבהב את הנרות.

166. כ"כ בעובדות והנהגות, עניני ערב שבת אות ו. וכך כתב מדיליה בשו"ת רבבות אפרים, ח"ו סי' נד אות מ.

167. בקצות השלחן, סי' עד בדה"ש הערה ה.

וראה בקובץ בית אהרן וישראל, גליון קג עמ' קלב שכתב: "ומרן אדמו"ר הזקן זי"ע היה מטיב את כל הנרות, ואת נרות השעוה היה חותך בסכין מיוחדת. ובשלחן הטהור, להרה"ק מקאמארגא, סי' רנ ס"ג: "זאין ביכלתי אלא להכין הנרות של שמן", ולא מזכירים כלל הבהב הנרות.

גם בזכרון יהודה, להגאון רבי מאיר א"ש, מאנסי תשנ"ה, עמ' לד ע"ב, אות סג, מביא 'הנרות אשר היו דולקין על השלחן אשר ברכו עליהם, תקן הוא בעצמו וגדל הפתילות ונתן השמן בעצמו', ואין זכר להבהב הנרות.

168. אוצר החיים, עמ' קצו אות קלו.

169. דרכי חיים ושולם, עמ' קה אות שס.

170. ולהדיא מצאתי כן בבן איש חי, שנה שניה פר' נח אות ו: "טוב שהבעל יעסוק בער"ש בתקן הנרות, בהנחת השמן והפתילות, וכדמפרש בדברי רבינו האר"י בספר הכונות: 'גם תזהר בתיקון הנרות של שבת. אמנם הדלקת הנר

ברכת הנרות

נהגו כל ישראל כשמדליקין נרות שבת לברך 'בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת'. ברכה זו לא נזכרה כלל בשני התלמודים¹⁷¹, ואכן לא היה פשוט כלל אצל הפוסקים הקדמונים שיש לברך על הדלקת הנר, וכדלקמן.

המקור הקדום ביותר שמוזכר החיוב לברך הוא בסדר רב עמרם גאון¹⁷²: "והמדליק נר של שבת צריך לברך: 'בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת'. ומה טעם, כיון דחובה הוא שכך אמרנו¹⁷³ הדלקת נר בשבת חובה. דאמר רב יהודה אמר שמואל הדלקת נר בשבת חובה ואסמכוה רבנן אקרא דכתיב וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. הילכך חייב לברך. ואם תאמר היכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך".

לכאורה, מעצם השאלה "מה טעם" ומהצורך בהסבר מוכח, שאין זה פשוט. בתשובות הגאונים¹⁷⁴: "לרב שרירא ורב האי. שאלתם עיקר ברכה להדליק נר של שבת מנהגא או הלכתא ואי הלכתא היכא כתיבה בתלמוד... ברכת נר של שבת הלכתא היא ואע"ג דלא אתאמרה בהדיא דהא א"ל רבא לאביי (שבת כה ב) שאני אומר הדלקת נר שבת חובה. ותנן במתני' נמי (שם לד א) שלשה דברים צריך אדם וכו'. וקיימא לן כאביי דאמר (שם כג א) ודאי דדבריהם בעי ברכה...".

ועדיין לא הי' הדבר פשוט, כפי שיוצא מדברי רבי סעדיה גאון שבזמנו היו שלא ברכו בהדלקת הנרות. כך כתוב בסדור רב סעדיה גאון¹⁷⁵: "לפני שקיעת החמה ביום הששי חייבים להדליק נר לשבת, ורובינו מברכים עליו להדליק נר השבת"¹⁷⁶.

מחלוקת רבינו תם ורבינו משולם

למרות רמזו של רבי סעדיה גאון על כך שבזמנו היו שנמנעו מלברך, הרי את המחלוקת הגדולה והידועה אודות ברכה זו מצינו בצרפת ובפרובנס כמה דורות אחר כך, כמפורש בספר הישר לרבינו תם¹⁷⁷ שיש מחלוקת בין רבינו תם ורבינו משולם אם מברכים על הדלקת נר שבת.

היא מצוה על האשה בעלת הבית כנדע, עכ"ל עיין שם, וכן אנחנו נוהגים בביתנו לערוך ולתקן הנרות בידנו. הרי שהוא למד בדברי הארז"ל שהבעל יעסוק בהנחת השמן והפתילה, ולא מוזכר כלל ענין ההבהוב.

171. וכפי שכתב להדיא בתשובת הגאונים (ליק) שבהערה 173. אולם ראה במאמרי הקודם (גליון מז) ליד הערה 26, שהבאתי דברי רבינו (ח"ג, הל' י"ט סי' תשיב) בשם הירושלמי בנוסח הברכה בהדלקת נרות שבת וי"ט. ובראבי"ה ח"א עמ' 263 בהערה 10 מעיר המהדיר, שבירושלמי שלפנינו אין רמז מזה. אולם גם באור זרוע ח"ב, הל' ערב שבת סי' יא, מביא זאת מירושלמי. וכ"ה בהגהות מיימוניות פ"ה מהל' שבת ה"א.

172. מהדורת גולדשמידט, עמ' סא. ומהדורת פרומקין, ח"ב עמ' א. גם ב'הלכות גדולות', בסוף הל' חנוכה (מהדורת הילדסהיימר, ירושלים תשל"ב, עמ' 168. ולהעיר שבשאר מהדורות ה'הלכות גדולות' ליתא לקטע זה) מביא דברי רב עמרם אלו בשם "רב נטורניא ריש מתיבתא". ובספר המנהיג, הל' שבת סי' יז (במהדורת רפאל, ח"א עמ' קמו) מביא דין זה בשם "רב אחא משבא", אולם אין זה בשאלות שלפנינו, ראה שם הערה 7. ובספר העתים, (עמ' 19) מביא זאת בשם "כתבו רבוותא".

173. שבת כה, ב.

174. מוסאפיה (ליק) סי' פב.

175. מהדורת מקיצי נרדמים, ירושלים תשמ"ה, עמ' קט.

176. אך יתכן לפרש דבריו בדוחק, שהרוב מברכים להדליק נר השבת, והמיעוט מברכים בנוסח אחר.

177. חלק התשובות, סימנים מה מז ומח. השתמשתי במהדורת ר' שמעון שלמה שלינגר, ירושלים תשי"ט, ועם כמה מהערותיו.

כך כותב ר"ת בתשובתו¹⁷⁸:

גם שמעתי שעקרו ברכת נר בשבת וחיללו המקדש וחבת המצוה כי כמה חובות טעונות ברכה¹⁷⁹ ואינו דומה למים אחרונים שחובה ואינם טעונים ברכה, דלא משום חיבת מצות הוא אלא משום סכנה אע"ג דסמכינן אוהיייתם קדושים¹⁸⁰ ובספרי אגדה נמצאת והוא לנשים למען כיבו אורו של עולם כמפורש בבראשית רבה. ובסדר רב עמרם איתא ונדה וחלה והדלקה שלשתן חובה וברכה לשלשתן וקודמת לקידוש היום ולנר חנוכה, וכמה ברכות מצאנו בסדר ר' סעדיה ברוך המרבה שמחות ובהלכות רב יהודאי אשר צג אגוז וכיוצא בהן הרבה, אע"פ שאינן כתובות וכ"ש שכתובה בספרי אגדה ובדרשות שדורשין בשבת וכל השומע ישחק לו וכל העוקרה יעקר.

כלומר: רבינו משולם טען שאין לברך על נר שבת מטעם שכיון שבגמרא מבואר שהדלקת נר בשבת חובה, ועל חובה לא מברכין אלא על מצוה, ולכן אין מברכין על מים אחרונים ג"כ מכיון שהוא חובה. ועל זה משיב ר"ת שתלוי איזו חובה היא, שמים אחרונים חובה משום סכנה, אבל חובה שבאה משום חיבת מצוה ודאי מברכין עליו.

על דברי רבינו תם אלו השיב רבינו משולם¹⁸¹:

וברכת נר כמו כן הורה הוא¹⁸² ונהג תחילה, וכן במקומות אחרים הרבה ראינו שאין נוהגין לברך. וטעמא דמסתבר שאין הדלקתה גמר מצוה¹⁸³, ואינה [אלא] כדי להאיר בלילה. ואם היתה עשית דולקת והולכת אינו חייב לכבותה ולהדליקה כדאשכחן לענין נר חנוכה¹⁸⁴.

כלומר: גם אם נניח שיש מצוה בנרות שבת, בכל זאת אין קיום של מצוה בעצם ההדלקה, אלא המצוה היא שהנרות יהיו דלוקים בשבת, אך בערב שבת, כאשר מותר להדליק אין כאן מעשה וקיום מצוה כלל.

על כך משיב רבינו תם¹⁸⁵:

ומה שכתבת שגם [רבינו אליהו] הורה בנר שבת שלא לברך ומסתבר טעמא שאינה גמר מצוה, הא ליתא שגמר מצוה היא כנר חנוכה דלפרסומי ניסא היא וה"נ מדהוה שלום ביתו דאין לו להקדים ולא לאחר. ולא דמי לתפילין וציצית דפטרין

178. סי' מה אות ד.

179. עיין תוס' שבת כה ע"ב ד"ה חובה.

180. ברכות נג, ב. וראה לקמן סי' מז אות ו טעם אחר לרבנו משולם שאין מברכים, משום דאמרין בפ' התכלת כל מצוה שאין לעשייתה גמר מלאכת מצוה אין מברכין עליה.

181. שם סי' מז אות ו.

182. "הרב ר' אליהו" שבאות ה' הקודם. ה"ה רבינו אליהו החסיד מפריז, ובתוס' סוטה יז, ב ד"ה כתבה קורין אותו רבי אליהו הצרפתי".

183. ובמנחות מב, ב מבואר דכל מצוה דעשייתה לאו גמר מצוה כגון עשיית תפילין ומוזוה אין מברכין עליה, וכאן בהדלקת נר שבת אין גמר עשייתה אלא בשעת אכילה, כדאמרין בערבי פסחים (קא, א), לשון המרדכי במס' שבת סי' רצד.

184. שבת כב, א.

185. ספר הישר, שם סי' מח אות ו.

ליה מברכת מצוה בהתכלת¹⁸⁶ לפי שאחרי העשיה יש לבישה והנחה כאילו מברכינן לעשות בפתילה בשבת. ובנר חנוכה לא היה [לברך] כדברין, דבלעשות קפריך אנמר מצוה, אבל בשעהינו כגון גבי לולב וכן בלהדליק לא קפריך ... ותמיהא אני עליך שאתה מאמין לפי טעותך לרב יהודאי להתיר נדה לבעלה שהיא ברכת¹⁸⁷ ולרב שרירא שכתב להגבות לבע"ח מטלטלי דיתמי¹⁸⁸ ואינך מאמין לרב עמרם, שמפיו אנו למדין כל ברכות ותפלות כגון ברכת מפטיר ורוב ברכות שאינן לא בתלמוד ולא במסכת סופרים, לברך על הדלקת נר בשבת. הוי פיקח ושתוק ואל ילעיגו עליך, וגם לא יענשוך מלאכי השלום. ולפי שהנשים מברכות בלחש וקולם לא ישמע, שכחת המנהג שגם אני לא שמעתי מימי, ופעמים שהיתי מדליק היתי שוכח לפי שאינה באנשים כבנשים. ועוד ראייה לברכה שכן כתב בהלכות גדולות¹⁸⁹ המדליק נר חנוכה ונר שבת תחילה מדליק נר חנוכה דאי אדליק שבת ברישא איתסר ליה. מכלל שהוא מברך, שאם אין ברכה קבלה מניין. ואם אינך מאמין לדברי הקדמונים ומנהגינו, בבבלי אל תאמין כמו כן. שהרי מציינו שחכמי התלמוד בחרו להם תלמוד ירושלמי כדאמרינן ר' זירא הוה יתיב ק' תעניתא דלישתכח מיניה תלמודא דבבלאי¹⁹⁰, ור' יוחנן אמר אורייתך כשרה בנתן לא כשרן¹⁹¹. ותו אמרינן אין שלום מן הצר זה תלמוד בבלי¹⁹², ותו אמרינן במחשבים הושיבני זה תלמוד בבלי¹⁹³, ור' ירמיה דקרי ליה בבלי טפשא¹⁹⁴, ותו אמרינן אירא דא"י מחכים¹⁹⁵, אלא מנהגינו תורה היא. ומנהגינו בבבל ע"פ חכמי ארץ ישראל שהם עיקר ההוראה ולפיכך יש לסמוך על גאונינו ועל רבנן סבוראי...".

כלומר:

(א) גם כאשר המצוה נגמרת אחרי זמן מעשה המצוה, בכל זאת מברכים בשעת פעולת המצוה, כפי שרואים בנר חנוכה שמדליקים בערב שבת שהמצוה היא פרסום הנס בלילה ולא ההדלקה עצמה.

(ב) ר"ת מתפלל שאינו מקבל את הברכה שנוכרה כבר אצל הגאונים, ואילו בשאר דברים מסתמך על פסקי הגאונים גם לקולא. והרי רוב הברכות לא מבוארות בתלמוד וכל המסורה היא מפי הגאונים בלבד.

186. מנחות שבהערה 183. ובמרדכי שם, הלשון: "ור"י אומר שיש לברך ולא קשה מהתכלת דמר מצוה היא שרואין בה לשמש בבית ולישא הכלים על השולחן".

187. לעיל סי' מז אות א בהביאו ראייה מהך מנגדר כביניתא במילתא דרב יהודאי.

188. אין זכר מדבר זה עד עתה בריכותיו של ר"ת עם ר"מ, ודין זה הובא בשם תקנת הגאונים ברמב"ם פ"א מהל' מלוה ולוה הי"א ובחושן משפט סי' קז.

189. הובא בטור או"ח סימן רסג ועיי"ש ובב"י שם.

190. ב"מ פה, א.

191. קדושין עא, ב כך אמר ר' יוחנן להך ר' זירא דלעיל.

192. חגיגה י, א. והכי איתא התם ליוצא ולבא אין שלום (זכריה ח, ז) וכו' ור' יוחנן אמר אפי' משי"ס לשי"ס ופרשי" משי"ס ירושלמי לשי"ס בבלי, ועיי"ש בתוס' ד"ה אפילו.

193. סנהדרין כג, א.

194. פסחים לד, ב; יומא נו, א.

195. ב"ב קנח, ב.

ג) אין ראי' שאכן הי' מנהג בפועל שנשים לא ברכו בעת ההדלקה, נשים מברכות בשקט ואנשים שהחיוב לא מוטל עליהם אינם שמים לב מה שעושים.

ד) גם ב'הלכות גדולות' כותב שיש לברך, ועלינו לקבל מקורות הגאונים שאינם מבוארים בתלמוד.

מחלוקת ר"ת ורבינו משולם הובאה בקצרה בתוס' 196 על דברי הגמ' שהדלקת נר בשבת חובה:

"לגבי רחיצת ידים בחמין קרי ליה חובה דלא הוי כל כך מצוה ומים אחרונים קרי ליה חובה משום סכנה דמלח סדומית ושהרגו הנפש וחמירי טפי מן הראשונים. ויש שרוצים לומר דאין לברך אהדלקת נר מדקרי ליה חובה כדאמרינן¹⁹⁷ מים אחרונים חובה ואין טעוניה ברכה. ואומר ר"ת דשיבוש הוא דלא דמי למים אחרונים דלא הוי אלא להצלה בעלמא אבל הדלקת נר היא חובה של מצות עונג שבת וכמה חובות הן דטעוניה ברכה. ומה שאומר טעם אחר שלא לברך משום שאם היתה מודלקת ועומדת לא היה צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה ולא להדליק אחרת אין נראה, דהא גבי כיסוי הדם¹⁹⁸ אם כסוהו הרוח פטור מלכסותו אפ"ה כשמכסה צריך לברך, וכן נולד מהול איכא למ"ד דאין צריך להטיף ממנו דם ברית וכשמל תניא בשילהי פר' ר' אליעזר דמילה¹⁹⁹ המל אומר כו'. ובסדר רב עמרם יש המדליק נר בשבת מברך אשר קדשנו כו'. ועוד נראה לר"ת שאם היה הנר מודלק ועומד שצריך לכבות ולחזור ולהדליק כדאמר ליה ההוא שבא²⁰⁰ ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר".

כמו כן הובאה מחלוקת זו באו"ז²⁰¹, ברא"ש²⁰², בר"ן²⁰³, במדכ"י²⁰⁴, ונטו לדברי ר"ת. וכמו כן בסמ"ק²⁰⁵: "יש חכמים שמצוין לברך ויש מצוין שלא לברך, משום דחובה היא כדאמר הדלקת הנר בשבת חובה, אך נהגו לברך בארץ הזאת²⁰⁶ על פי ר"ת ולא דמי לחובה דמים אחרונים דאין לברך דהתם משום סכנה ומן הדין הוא דאין מברכין אבל הכא חובה דמצוה". כך גם דעת הסמ"ג²⁰⁷ כותב לברך. ורבינו ירוחם²⁰⁸ כותב: וכן עמא דבר. ואכן כך הסכימו רוב ראשונים למעשה כדעת רבינו תם לברך על הדלקת הנר.

196. שבת כה, ב ד"ה חובה.

197. חולין קה, א.

198. שם פו, א.

199. שבת קלו, ב.

200. שבת כג, ב.

201. ער"ש סי"א.

202. שבת פ"ב סי' יח.

203. דף יא ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה גמ'.

204. סי' רצד.

205. עמודי גולה, מצוה רעט.

206. צרפת.

207. עשין ל, קטז ע"ג.

208. נתיב יב חלק ראשון סז ע"א.

וכך פסק גם הרמב"ם²⁰⁹ בפשוטות: "הדלקת נר בשבת... חובה... וחייב לברך קודם הדלקה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת, בדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים".

וכך נפסק בשו"ע²¹⁰: "כשידליק יברך: בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת".²¹¹

אך מצינו מקור יחיד מאוחר בצרפת שסבר שאין לברך. בשו"ת מהר"ח אור זרוע²¹² מביא השואל, רבי משה בן הר"ר ברוך, שלדעת רבינו שמשון אין לברך: "ומה שכתבת בבביתנו נר של שבת שרבינו שמשון כתב²¹³ דהדלקת נר הוא קבלת שבת. היינו משום דסלקא אדעתיה הדלקת נר בשבת חובה ואין מברכין עליה. אבל אותם שמברכין שמא הברכה קבלת שבת הוי. מידי דהוי אהיא דתפלת השחר²¹⁴ דרב צלי של שבת בערב שבת. אמר ליה ר' ירמיה מי בדלת פירש רש"י ממלאכה. אמר ליה אין בדילנא".

נוסח הברכה

נוסח הברכה הנהוג ברוב הקהילות הוא כפי שהובא בסדר רב עמרם: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת". וכ"ה בראבי"ה²¹⁵, ובשו"ע²¹⁶.

אולם הראבי"ה²¹⁷, האור זרוע²¹⁸ והגהות מיימוניות²¹⁹ מביאים מהירושלמי שנוסח ברכת הנר הוא: "אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר לכבוד שבת". וכך נהג בעל תרומת הדשן²²⁰.

209. פ"ה מהל' שבת ה"א.

210. סי' רסג סעי' ה'.

211. מן הראוי לציין לרברי נפתלי וידר, במאמר "ברכה בלתי ידועה על קריאת פרק במה מדליקין", בתוך: 'התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב', ירושלים תשנ"ח, ח"א עמ' ריז, שכל עיקר תקנת ברכה על הדלקת הנר קשור לפולמוס של הגאונים נגד הקראים שסברו שבשבת אסור שיהיה אש דלוק בשבת, ולכן כבדי לפרסם התנגדות נגדם קבעו ברכה על ההדלקה, ולפי"ז אפשר להסביר למה לא נתפשט ברכת הנר בכל מקום, מכיון שבמקומות שלא היו קראים לא ראו צורך והצדקה לברך אותה.

ולגבי עצם הרעיון שיתקנו הגאונים ברכה בשם ומלכות לחזק דעתם נגד הקראים, הוא מביא דברי רבינו אפרים מבוגא, אחד מן הראשונים מחכמי אשכנז (מכת"י, נרפס ב'ערוגת הבשם' ח"ד עמ' 43), שכותב וז"ל: "נשאר מרבינו יעקב בר' מאיר (=ר"ת) מאי שנא דמברכין על ספירת העומר משום דכתי' בה וספרתם לכם (ויקרא כג, טו), ומאי שנא גבי זב וזבה ויולדת ומצורע ובכולהו כת' בהן נמי ספירת שבעה ולא מברך אקוב"צ על ספירת הזב או על ספירת הזבה והמצורע, ולא הגיד לי מה השיב הרב. ונר' לי לפרש לפי קט שכלי, דטעמ' דהך ברכה משום כדי להוציא מלבן של צדוקים שאמרו וספרתם לכם ממחרת השבת, ממחרת שבת בראשית, ומשום הכי תיקון רבנן ספירה ואצרכוה ברכה מלאו דלא תסור, לפרסומי לספירה דממחרת י"ט מתחלא, דהכי נמי אשכחן בהדיא (נר"י) דעביד לה רבנן תקנתא להא מילתא דתנן בחגיגה (פ"ב מ"ד) ואין כהן גדול מתלבש בכליו ומותרין בהספד ובתענית שלא לקיים דברי האומ' עצרת אחר השבת, ובכמה דוכתין אשכחן דעביד רבנן תקנתא כדי להוציא מלבן של צדוקים...".

וראה עוד בענין זה במאמרי "מנהג אמירת 'במה מדליקין' בליל שבת", 'אור ישראל', גליון מז עמ' רב.

212. סי' קטו ד"ה ומה שכתבת.

213. ועיין במהדורת ירושלים תשס"ב בהערות המהדיר שם, וצ"ע.

214. ברכות כז ב.

215. ח"א סי' קצט, עמ' 263.

216. שבה"ערה 210.

217. ח"ג, הל' יו"ט סי' תשיב. וראה בראבי"ה, ח"א עמ' 263 בהערה 10, שכבר העיר המהדיר שבירושלמי שלפנינו

אין רמז מזה.

ובסדור רב סעדיה גאון²²¹ נוסח הברכה: "להדליק נר השבת".

נוסח הרמב"ם²²² כפי הנוסח שלפנינו הוא "נר של שבת". אולם הארחות חיים²²³, מביא בשם רב עמרם והרמב"ם הנוסח: "להדליק נר שבת".

מנהג חב"ד²²⁴, שבברכת הדלקת הנר לשבת בלבד (כשלא חל ביו"ט) מברכים²²⁵: "להדליק נר של שבת קודש". וכך גם נמצא ב'תקוני שבת', דפוס ליורנו שנדפס בשנת תקצ"ו²²⁶. וב'תקוני שבת' דפוס פיסא שנת תקפ"ב²²⁷ הנוסח: "על הדלקת נר של שבת קודש".

218. ח"ב, הל' ערב שבת סי' יא.

219. פ"ה מהל' שבת ה"א.

220. כ"כ בלקט ישר, לתלמידו ר' יוסף ב"ר משה, עמ' 49. גם בספר המנהגים לרבינו איזיק טירנא, ערב שבת עמ' יח מביא שאפשר לברך "לכבוד שבת".

221. מהדורת מקיצי נרדמים, ירושלים תשמ"ה, עמ' קט.

222. שבערה 209.

223. דין הדלקת הנר בע"ש אות א, בדפוס פירינצי תקי"א, דף מד ע"ב. ובדפוס מכון ירושלים, עמ' 8 הערה יד מביא שכ"ה גם בספר הבתים, שער ו. וראה רמב"ם מהדו' פרנקל בשינויי נוסחאות בסוף הספר.

224. כ"כ באגרות קודש לכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, ח"ו עמ' קכד. ובלקו"ש חלק ט"ו עמ' 578. וראה בקובץ 'התקשרות', גליון תרס"ו, פ' אחרי-קדושים תשס"ו, עמ' 17 שדעת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע שגם הרבנית אדמו"ר הוקן נהגה לימור נוסח זה.

גם חסידי סקווירא מוסיפים מילת "קודש" בברכת הנר. וגם בברכת הנר של שבת יו"ט אומרים "שבת קודש".

225. אבל כשחל יו"ט בשבת הנוסח הוא: "להדליק נר של שבת יום טוב" (וכיוצא בזה בראש השנה ויום כיפור). ובסיבת הדבר שתיבת "קודש" אין בה הפסק, ראה בשו"ת דברי ישראל (וועלץ), או"ח סי' ע: "שייל תיבת "קודש" עפ"י שמבואר בחי' הרשב"א ברכות (י"א), וכ"כ הריטב"א בהל' ברכות (פ"ו) שמוטר להוסיף תיבה בנוסח שתקנו חז"ל כל שהוא מענין הברכה".

ו"ל הרשב"א שם ד"ה אחת ארוכה: "דמאי דקתני מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לאו למימרא שאינו רשאי לקצר ולהאריך בנוסח הברכה, כלומר לרבות ולמעט מלותיה, דא"כ היה להם לתקן נוסח כל ברכה וברכה במלות מנויות ובענינים ידועים ולהשמיענו כל ברכה וברכה בנוסחתה, וזה לא מצינו בשום מקום, ולא אמרו אלא המלות שיש הקפדה בהן לבד כמחלוקתן בהוכרת גשמים (לקמן לג, א) וטל ורחות (תענית ג, א), וכן בברכת המזון שאמרו לקמן (מט א) כל שלא אמר ברית בארץ או שלא הזכיר מלכות בית דוד בבונה ירושלים מחזירין אותו, וכן אם לא הזכיר תורה בארץ וכיוצא בזה בקצת מלות באמת ויציב כגון יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורים (תוספתא פ"ב ה"א), אבל בשאר נוסח הברכות לא נתנו בהן חכמים שיעור שיאמר כך וכך מלות לא פחות ולא יותר, ולא אמרו כמה מלות יאמר בזה ותקרא ארוכה או קצרה...

"אלא דאי נראה שאין ההקפדה ברבי הנוסח ומיעוטו אלא במטבע שטבעו חכמים, והוא שיש ברכות שפותחות בברוך וחותמות בברוך והיא שנקראת בכל מקום ארוכה. וכדגרסינן בירושלמי (שם) אמר רבי יודן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך. מטבע ארוך פותח בברוך וחותם בברוך, ויש מן הקצרות שפותחות ואינן חותמות בברכה הפירות והמצות וברכת הוימון, דהיינו ברוך שאכלנו וברכה אחרונה שבברכת המזון. ויש שחותמות בברוך ואינן פותחות בברוך כברכת הערב נא למאן דאית ליה שהיא ברכה בפני עצמה, ותפלה קצרה וברכת גשמים ותפלת הדרך... ומקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר דקתני, היינו שאם היה מטבע ארוך שפותחת וחותמת בברוך אינו רשאי לקצר ולפתוח ולא לחתום או לחתום ולא לפתוח שהן מטבע קצר, ומקום שאמרו לקצר היינו אם פותחת או חותמת לבד אינו רשאי לפתוח ולחתום כדי שלא ישנה את המטבע ויחזיר מטבע קצר לעשות ארוך. והא דקתני מקום שאמרו לחתום אינו רשאי שלא לחתום, בקצרות קא מיירי, ולאשמעינן דלא תימא שאין ההקפדה אלא בין ארוכה וקצרה שלא לשנות את המטבע, אבל בקצרות עצמן אין הקפדה, וכיון שברכה שפותחת בברוך ואינה חותמת וברכה שחותמת ואינה פותחת שתייהן קצרות ניהו, הלכך אלו רצה לפתוח מקום שאמרו שלא לפתוח או לחתום מקום שאמרו שלא לחתום עושה ואין בכך כלום, קמ"ל דלא, דאין לו לשנות מן המטבע שטבעו כלל, והיינו דלא תנין במתניי אלא להאריך ולקצר ולחתום ושלא לחתום שהכל נכנס בכלל זה".

ולפי דברי הרשב"א שעיקר משנה ממשע שטבעו חכמים היינו להאריך ברכה שאמרו חכמים לקצר, או לקצר בברכה שאמרו חכמים להאריך א"כ אין שום בעיה להוסיף מילה בנוסח הברכה.

226. הובא בספר 'נר שבת', לר"י ורדיגר, עמ' מד. שם מביא שנדפס בשנת תקצ"ז -מה יפית ומה- ולפי חשבון זה נדפס בשנת תקצ"ז ולי שבת, גם באוצר הספר העברי לר"י ויגורד, מביא תקני שבת שנדפס בליורנו תקצ"ו.

ויש להביא מקור לדבר ממ"ש ב'רעיא מהימנא'²²⁸: "מאן דאדכר למלכא אצטריך לברכא ליה, מאן דאדכר שבת צריך לקדשא ליה". והגה"ק בעל 'בני יששכר' בהגהותיו שם כותב: "כפי הנראה כשאומר ומזכיר שבת צ"ל קודש".

ב'ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא'²²⁹ כותב שיברך "להדליק נרות של שבת". ומפרש באליה רבה²³⁰, דכשמדליק נר אחד מברך נר וכשמדליק ב' מברך נרות²³¹.

אולם הפמ"ג²³² כותב: ומ"מ אין לשנות, דאין מצוה כי אם נר אחד סגי. ובכף החיים²³³ מוסיף עוד טעם לברך כל פעם "להדליק נר": דתיבת "נר" יש לה טעם בטוד, עיי"ש.

וכך אכן המנהג בכל הקהילות ובכל הנוסחאות.

נתינת צדקה לפני הדלקת הנר

נהגו הנשים לתת צדקה לפני ההדלקה. מנהג זה לא מצינו במקורות קדומים יותר משלש מאות שנים. המקור הקדום ביותר הוא בסדור 'תפלה דרך שיח השדה' לר' עזריאל מוילנא, שנדפס בברלין בשנת תע"ג (ווילמרשדארף, תפ"א)²³⁴ שמביא בשם האר"י ז"ל שאשה אחרי הדלקת נרות תאמר תפלת חנה והקב"ה יתן לה בנים ת"ח ויראי שמים, ומי שאין לה בנים כלל או שבניה מתים בצעירותם בודאי צריכה לומר זאת, ואז הקב"ה יתן לה בנים, ובניה יחיו. ואח"כ הוא מוסיף: "שהאשה תפריש לפני הדלקת נרות משהו לצדקה אפילו פענניג אחד, כי הצדקה היא מעל הכל כפי שכתוב "צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו", כי הצדקה מגינה גם על אלה שאינן יכולות לומר את התפלה".

כן מצינו שכבר בזמנו של אדמו"ר האמצעי מליובאוויטש נ"ע נתפשט מנהג נתינת צדקה לפני הדלקת הנרות, שכך כתב במכתב²³⁵: "מה מאד רצוני וחפצי לחזק צדקת אה"ק רמבעה"נ ושמן למאור שקודם הדלקת נר שבת והפרשת חלה".²³⁶

227. דך ר' ע"א. על דפוסי 'תקוני שבת' וההוספות שבכל דפוס ראה 'אהל רח'לי' לר' חיים ליברמן, ח"א עמ' 381 ואילך.

228. זוהר ח"ב צב ע"א.

229. דיני ערב שבת, מהדורת 'מכון ירושלים' תשל"ט, עמ' יח. וראה שם בשינויי נוסחאות הערה 1.

230. סי' רסג אות י.

231. ומסיים שם הא"י: אלא דמשמע שם דאף ב' יכול לברך נר. ובתורת חיים סקט"ז כתב, דספר המנהגים מיידי כשמדליק בכמה בתים דדי בברכה אחת לכולם או מברך להדליק "נרות", אבל בחדר אחד אפילו כמה נרות אינו מברך רק להדליק "נר".

232. א"א ס"ק יא.

233. סי' רסג אות לח.

234. בסוף הסידור בתחינה בשפת ע"ט (אידיש) (ראה כעת ד"צ מהדורת וילמרשדארף דפוס אוצרנו טרונוטו תשס"ו). מובא בספר 'אהל רח'לי' ח"א עמ' 399 הערה 26. ציין לזה הרב עמרם בלוי בשם הרב נחום גרינוואלד, במאמרו ב'היכל הבעש"ט', גליון יא, עמ' קנו הערה 109. אולם הרב בלוי מעיר שם, שיתכן ששם מדובר בצדקה לפני תפלה או בצדקה במקום תפלה. על המקורות דלהלן ראה שם במאמר הנ"ל.

235. אגרת קודש שלו, אגרת לג, עמ' שז-שח.

236. מדבריו שכותב "רצוני וחפצי לחזק צדקת אה"ק רמבעה"נ ושמן למאור שקודם הדלקת נר שבת והפרשת חלה", משמע שזה כבר תקנה ישנה ורצוני לחזקה. ויתכן לומר שמה שכתב אדמו"ר הוקן במכתבו שנדפס באגרות קודש שלו, מכתב א בסוף: "ועוד ראינו לגזור גזירה שיהיה לכל נפש מן המתנדבים בעם ליתן דבר קצוב מדי שבוע בשבוע לקופת אה"ק" היתה התקנה שיתנו הצדקה מדי שבוע בשבוע בערב שבת קודם הדלקת הנרות, ותקנה ישנה זה רצה בנו אדמו"ר האמצעי לחזק. [ואבב יש כאן חידוש של נתינת צדקה לפני הפרשת חלה].

גם הרה"ק רבי אהרן הלוי מסטראשעלע, תלמידו של אדמו"ר הזקן הרב בעל התניא, כותב במכתב²³⁷: "עיקר הגלות הוא לברר עץ הדעת שיהי' כולו טוב אשר לתיקון זה נצטוו הנשים שהם בחי' נוקבא ג' מצת חלה נדה והדלקת הנר כמבואר פ' במה מדליקין²³⁸, כי אבדה חלתו של עולם שבחי' אדם נק' חלתו של עולם, כמארו"ל אדה"ר הוה חלתו של עולם, ושפכה דמו וכבתה נרו... אשר ע"כ באתי בהערה רבה שקודם עשי' המצות האלו תתן כל אשה איזה מטבע קודם עשיית המצוה משלש המצות הנ"ל, דהיינו בעת קיום המצוה של חלה, ובעת טהרתה לבעלה, ובשעת הדלקת הנר, תתן מטבע לפי ערכה לצדקת א"י אשר בחי' א"י היא בחי' נוק' כנ"ל, ועי"ז תתעורר כחה ועלייתה בבחי' תיקון וביורור להתגלות כחה בבחי' א"ס ממש... ולכן באתי בהער' לברור שני אנשי' מאנ"ש, שיהיו מתאמצים וגוברים מכל אנ"ש לילך בכל עש"ק לבית כאו"א לקבל הצדקה של מצות חלה, והדלקת הנר. והמטבע של צדקה שתתן בשעת טהרתה לבעלה, תשליך לקופה של צדקות א"י. וגם הערותי מכבר שישליך כל או"א מא"ש לקופו' של צדקו' א"י קודם התפלה".

ובאגרת נוספת כתב:

"כל מי שיש לו לב להבין, ישכיל ויבין גודל ועוצם כחה של מצות הצדקה של א"י אשר ממש בזה תלוי כל חיי נפשותינו... להחזיק הצדקה הזאת לקבוע קופה בכל מנין ומנין ובכל בית ובית ... אשר ע"כ הנה נוסע ידידי ה"ה וכו' מוכ"ז נר"ו, והוא יתאמץ בזה לקבוע קופה בכל בית ובית, וגם לחזק קופות הישנות דהיינו שבאתי בהערה רבה ועצומה שכל או"א יתן בהקופה מטבע א' בכל יום או כמה מטבעות הקטן לפי קטנו והגדול לפי גדלו, ועכ"פ פעם א' קודם התפלה של שחרית. ואם אפשר קודם כל תפלה ותפלה אזי בוודאי יוסיף אור בנפשו, כי אז עת המוכשר לעורר כח אור הקדושה של אה"ק כי כל התפללות עוברים דרך ארצינו הקדושה ... וגם בכל עת התעוררות הקדושה דהיינו בע"ש ועי"ט כל אשה תשליך לקופה קודם הדלקת הנרות כל או"א לפי ערכו".

בקיצור שו"ע²³⁹ כתב: "טוב שתתן האשה מקודם איזה פרוטות לצדקה". והבן איש חי כותב: "וטוב שתפריש האשה שתיים או שלש פרוטות לצדקה, להיות הצדקה עזר לסליחה ולכפרה"²⁴⁰.

וכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע²⁴¹ כותב: "הרי ידוע המנהג הטוב שלפני הדלה"נ בערב שבת נותנים כמה פרוטות צדקה בקופת צדקה".

237. נדפס בספרו 'עבודת הלוי', ח"ג, ליקוטים, אגרת לכלל. ציין לזה ר' עמרם בלוי במאמרו שם.

238. ירושלמי שבת פ"ב ה"ו.

239. סי' עה סעי' ב.

240. שנה שניה, פר' נח סוף הקדמה, ומסביר שם: "שתי פעמים נר" עולה מספר "חנן המרבה לסלוח", כי בהדלקת נרות שבת יהיה תקון לחטא חוה ונסלח החטא, ולכן בליל שבת מניחים המלאכים ידיהם על ראש האדם ואומרים לו "וסר עונך וחתך תכפר", (שבת קיט, ב'). והכף החיים, סי' רסג אות לח כתב: "ותתן ג' פרוטות לצדקה משום שיש בזה טעם בסוד".

241. לקוטי שיחות, חלק יא, עמ' 284. וראה עוד בשערי הלכה ומנהג, אורח סי' קלו, ח"א עמ' רמט-רנ, ומוסיף שם: "מובן ופשוט שצריך להזהיר ובכל הדרוש את הנשים והבנות המדליקות שלא לטלטל ח"ו את קופת הצדקה לאחר הדהדלקה".

בקצות השלחן²⁴² לאחר שמביא את דברי הקיצור שו"ע מוסיף: "כבר נתפשט המנהג בכל תפוצות ישראל שבגולה ע"פ תקנת הגאונים וצדיקים ז"ל שקודם הדלקת הנרות תתן לצדקה לקופת רבי מאיר בעל הנס להחזקת הישוב באה"ק ת"ו ואין לשנות, וגם הרב שלמה אלקבץ ז"ל מחבר פזמון "לכה דודי" תיקון חרוזים מיוחדים לבנין ציון ירושלים בפזמון הנ"ל. נראה שיש ענין לזכור את ירושלים קודם קבלת את השבת".

אמירת תחינות לאחר ההדלקה

כבר במקורות קדומים מצינו שראוי לאשה לבקש ולהתפלל לאחר הדלקת נר שבת שתזכה לבנים תלמידי חכמים מאירים בתורה.

כך כתב רבינו יונה גירונדי ב'אגרת התשובה'²⁴³: "כשהאשה מדלקת את הנר בע"ש... ותתפלל באותה שעה על בניה שיהיו בניה מאירים בעולם בתורה ובמצוה, ותתפלל ותאמר יהי רצון שיהיו בני מאירים בעולם בתורה ובמצוה וביראת שמים, מפני שתפלה זו נאה להתפלל בשעה שהאירה נר של שבת כענין שנאמר כי נר מצוה ותורה אור".

וזה לשון רבינו בחיי²⁴⁴: "כה תאמר לבית יעקב - אלו הנשים, כה תאמר בלשון הקדש, כה תאמר בנחת. וצוה לדבר אל הנשים תחלה ללמדן מוסר ודרך ארץ ועוד כדי להמשיך לבן אל התורה והמצות ולומר להן ראשי פרקים מפני שאין דעתן מיושבת כאנשים, ועוד שהאשה הטובה היא סבה לתורה שהיא יכולה להמשיך את בנה לבית המדרש לפי שהיא מצוייה בבית והיא מרחמת עליו בכמה מיני געגועין כדי להמשיך אותו אחר למוד התורה מנעוריו וגם כי יזקין לא יסור ממנה, ולכך ראוייה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפלה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור שנאמר²⁴⁵ כי נר מצוה ותורה אור, וכן דרשו רז"ל²⁴⁶ האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים".

דברי רבינו בחיי אלו הובאו בשל"ה²⁴⁷, ומוסיף: "ואני קבלתי שתקרא האשה בזאת הפעם ההפטרה דראש השנה של חנה עד וירם קרן משיחו"²⁴⁸. כלומר שכל אשה תקרא את הפטרת שירת חנה, לאו דוקא מי שאין לה בנים.

ויש להעיר, שבקיצור שו"ע²⁴⁹, לאחר שמביא דברי רבינו בחיי, הוא מוסיף: "ואשה קשת רוח בגידול בנים או שאין לה כלל, סגולה שתאמר לאחר הדלקת הנרות ההפטרה של יום ראשון דראש השנה, וטוב שתבין מה שהיא אומרת ותאמר בכוונה".

242. סי' עד, בדי השולחן הערה יט.

243. יום ו' אות פא. במהדורת הג"ר בנימין זילבר שליט"א, ירושלים תשכ"ב, עמ' ע.

244. פ"ר יתרו, יט, ג. דברי רבינו בחיי הובא במטה משה סי' תיו ציין לזה המגן אברהם ס"ק יא.

245. משלי ו, כג.

246. ראה שבת כג, ב. ולהעיר שבאגרת התשובה שבהערה 243 מבאר גמרא זו דהרגיל בנר היינו "להדליק נר של שבת בעתו".

247. מס' שבת פרק נר מצוה, אות כו.

248. שמואל א' ב, י.

249. סי' עה סעי' ב.

כתב בספר 'מעבר יבק'²⁵⁰: "וצוה רשבי בפרשת ויקהל כי תתפלל האשה בעת הדלקתה נר של שבת על חיי בעלה ובניה שיזכו לתורה אור".

ובלקוטי מהרי"ח²⁵¹, לאחר שמביא דברי ה'מעבר יבק' כתב: "והנה בוזהר ויקהל לא מצאתי מזה שום רמז, אך בוזהר בראשית דף מ"ח ע"ב איתא דהדלקת הנרות הוא סגולה לבנין ת"ח ולאריכות ימי בעלה ע"ש".

וז"ל הזוהר שם²⁵²: "ואתתא בעיא בחדוה דלבא ורעותא לאדלקא בוצינא דשבת, דהא יקרא עלאה היא לה, וזכו רב לגרמה למזוכי לבנין קדישין, דיהון בוציני דעלמא באורייתא ובדחלתא, ויסגון שלמא בארעא, ויהיבת לבעלה אורכא דחייך, בגין כך בעיא לאודהרא בה".

וכבר ידוע מה שכתב הרה"ק רבי משה'לע מקאזניץ בספרו דעת משה²⁵³: "סיפר לי הה"ק אאמור' וצלה"ה [ה"ה אביו הרה"ק בעל עבודת ישראל] על אמו של הרב הקדוש מו"ה שמואל קאדנייבור וצלה"ה שלא היתה יודעת להתפלל כלום, אמנם בשעת הדלקת נרות של שבת התפללה בלשון רוסי' יה"ר שיהא בנה שמואל ת"ח".

בכף החיים²⁵⁴ מביא נוסח התפילה שתתפלל האשה: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתחוס ותרחם עלי ותגדיל חסדך עמדי לתת לי זרע אנשים עושי רצונך ועוסקים בתורתך לשמה ויהיו מאירים בתורה בזכות נרות השבת הללו כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור. וגם תחוס ותרחם על בעלי פלוני בן פלוני ותתן לו אורך ימים ושנות חיים עם ברכה והצלחה ותסייעהו לעשות רצונך בשלימות כן יהי רצון אמן ויהי נועם וגו' יהיו לרצון וגו'".

250. שפתי צדק פרק טו, במהדורת ווילנא תרי"ב עמ' עב.

251. סדר התנהגות ע"ש, במהדורת נ"י תשכ"ד, ח"ב עמ' יד.

252. ראה לעיל הערה 149 תרגום ללה"ק (מפירוש 'מתוק מדבש').

253. פר' תרומה דף נג ע"ב סוף ד"ה ועשו ארון עצי שטים. כעין סיפור זה אירע אצל הרה"ק רבי ישראל דוב מווילעזניק ז"ע (כפי שמסופר במבוא לספרו 'שארית ישראל', מהדורת מכון אור ישראל, מאנסי תשנ"ח, עמ' 41): בהיותו כבן ארבע או חמש נפטר עליו אביו, ואמו גדלתו לבדה עד שהיה כבן תשע או עשר, ואז נפלה למשכב. בראותה כי ימיה ספורים, קראה אליה את בנה למיטת חוליה וביקשה ממנו שיגיש לה "ספר".

"ידעתי שאמי אינה קוראת 'עברי' - סיפר הרבי - לפיכך התפלאתי על בקשתה ושאלתי אותה איזה ספר להביא לה". "יהיה איזה ספר שיהיה" השיבה האם, ובנה הגיש לה כרך גדול של הרי"ף. "לקחה אמי את הרי"ף בידיה, ואמרה: 'הייליגע אותיות! בעטס דעם אויבערשטען דאס מיין ישראל בער זאל זיין איין ערליכער איד' [אותיות קדושות! חלו נא את פני הבורא יתברך שבני ישראל בער יגדל ליהודי ירא-שמים] - שהרי ידעה שהיא לא תוכל עוד לגדלו ולחנכו, ורבה דאגתה לאחריתו!

254. סי' רסג ס"ק לד. וראה 'שערי הלכה ומנהג' או"ח ח"א, סי' קלז עמ' רנב, בענין תיקון תפילות לרבים.

